

ROSANNA CANTAVELLA

SOBRE EL MALDIT BENDIT DE CERVERÍ

És ben palesa la importància que, per a una anàlisi rigorosa dels textos medievals, tenen les edicions crítiques. I és igualment evident la mancança d'aquesta mena d'eines per a l'estudiós que s'hi apropa. En el cas, però, del trobador Cerverí de Girona (...1259 - 1285...) no ens en podem queixar: ja l'any 1947 Martí de Riquer va publicar la primera edició completa de les seues obres.¹ Recentment, a més, Joan Coromines ha encetat una nova publicació de la producció del nostre trobador.²

Gràcies a aquests erudits, doncs, el *Maldit bendit*³ té dues edicions crítiques, la qual cosa ha possibilitat la realització del present treball. Així, si una edició rigorosa és el primer pas per donar a conèixer un autor, el segon és el procés d'anàlisi, sobretot quan el text estudiat presenta dificultats de lectura i comprensió. Per tant, ens proposem ací d'exposar l'argument glossat de l'obra esmentada: el nostre mètode es basarà en el comentari textual i la comparança amb passatges d'altres obres coetànies o anteriors amb les quals tinga punts en comú el *Maldit*

1. MARTÍN DE RIQUER (ed.), *Obras completas del trovador Cerverí de Girona* (Barcelona, Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1947). L'únic text que no hi és inclòs són els *Proverbis*, ja que en aquell moment la crítica no havia identificat encara Guillem de Cervera amb Cerverí. Ho faria el mateix Riquer uns anys més tard a *La personalidad del trovador Cerverí*, «BRABLB», XXIII (1950).

2. JOAN COROMINES (ed.), *Cerverí de Girona, I Narrativa, Lírica, I, i Lírica, II* (Barcelona, Curial, 1985 i 1988).

3. No veiem la necessitat d'alterar la grafia del títol que fa servir Riquer (p. 323). Coromines en proposa com a possibles alternatives *Mal dit ben dit* o bé *Maldit ben-dit* —que és la que utilitza—, basant-se en la inexistència d'un verb *bendir*. Però, paradoxalment, al mateix temps constata l'aparició de *bendir* a la *Faula del rossinyol*, v. 330, del mateix Cerverí (p. 39, nota). Optem, doncs, per deixar la grafia tal com estava.

bendit (MB).⁴ Prenem com a base l'edició de Riquer, però ens referirem sovint a la de Coromines quan aquesta presenti divergències significatives amb la primera.

Cerverí, com a autor de la segona meitat del segle XIII, pertany al que podem considerar l'última fornada de trobadors. Els influeix, evidentment, el món en què viuen, molt diferent ja del de l'època clàssica de l'amor cortès. Per això no ens ha d'estranyar que, mentre que, d'una banda, en moltes composicions es mantenen fidels als tòpics i als gèneres de la tradició trobadoresca, de l'altra, redacten textos que participen de les característiques del *tractat* moralitzador. Matfre Ermengaud de Bersers alterna ambdós registres al seu *Breviari d'amor*, i, quant a Cerverí, al costat de les seues nombroses *cansos* i versos, produeix textos com un *Sermó* en vers —absolutament seriós—, els *Proverbis*, o el mateix *Maldit bendit*, que si bé conté alguns tòpics de la *fin'amors* i es basa en el gènere de la *tenso*, traspua la influència de l'argumentació escolàstica clerical.

La nostra obra no té en absolut caràcter narratiu, malgrat estar escrita en noves rimades hexasil·làbiques.⁵ Consta de 694 versos, està explícitament datada el deu de març de 1271 (segons Riquer, ed., p. 341, nota) i va dirigida al rei Jaume I.

El tema gira bàsicament al voltant d'una simulada *tenso* entre dues veus —una, la de Cerverí; l'altra, anònima— que mantenen opinions contràries sobre el tema de la natura bona o dolenta de la dona. Hem de començar situant l'obra, doncs, dins el conjunt europeu de textos escrits al voltant de la disputa pro i antifeminista, molt viva al segle XIII, principalment a la literatura francesa, com veurem per les referències que anirem donant al comentari textual. El MB és precisament la primera mostra conservada a l'àmbit català d'aquest debat, que

4. Designem la composició que analitzem amb les sigles MB. La varietat d'obres que esmentarem ens ha decidit a citar-ne les edicions en forma abreujada per raons de comoditat de lectura. Al final del treball trobareu les referències bibliogràfiques completes d'aquests textos.

5. Ho hem de constatar perquè la catalogació que en fan els dos editors pot induir a error. Riquer el situa, a l'índex, dins l'apartat «Composiciones narrativas» (p. 390). Quant a Coromines, malgrat la poca simpatia que manifesta per l'edició de Riquer, el segueix en donar el nom de *Narrativa* al recull de creacions de Cerverí on inclou el MB, quan, de tot el volum, únicament la *Faula del rossinyol* podria admetre pròpiament aquesta qualificació.

s'hi perllongarà fins al segle xv, en autors diversos: el Capellà de Bolquera, Francesc Eiximenis —que considera Cerverí una autoritat en la matèria (*vid.* ed. Riquer, ps. 342-346)—, Bernat Metge, Jaume Roig o Roís de Corella.

Per estudiar més còmodament aquesta llarga composició, la dividirem en cinc parts, prenent com a base cada una de les intervencions que tenen les diferents veus que la constitueixen:

- a) Primer parlament de Cerverí (vs. 1-184).
- b) Rèplica d'una segona veu (vs. 185-352).
- c) Segon parlament de Cerverí (vs. 353-476).
- d) Intervenció d'una tercera veu (vs. 477-524).
- e) Tercer parlament de Cerverí (vs. 525-694).

ESTRUCTURA ARGUMENTAL

a) *Primer parlament de Cerverí*

Vs. 1-30. El trobador comença el poema amb un vers que sembla formulari:

Ascout qui vol ausir
(v. 1)

Els joglars es dirigien a la gent de les places públiques per cridar l'atenció i convocar a l'audició de les seues composicions amb frases semblants a aquesta. Molt pareguda és la fórmula amb què comencen els pregons: «Ara ojats», imitada per un altre líric al segle xv, Jordi de Sant Jordi, en un poema en què, per cert, també es queixa de les dones: «Ara hojats, dompnas, que-us fau saber.»⁶ Cerverí ens marca així que es dirigeix a un ampli públic i que, per tant, l'auditori pot reaccionar contra la seua recitació —com efectivament ocorrerà. Ell mateix, doncs, emmarca el seu discurs en uns paràmetres de comunicació amb altres.

6. Sobre les fórmules dels pregons i el préstec de Jordi de Sant Jordi, *vid.* la nota 1 al poema esmentat, dins l'ed. RIQUER-BADIA, p. 161.

Els versos que vénen a continuació són una presentació del tema: parlarà de la dona («de femna», v. 7), prèvia justificació del seu coneixement de l'objecte. I no hi ha major autoritat que la que proporciona l'experiència, com vol expressar Cerverí en citar un refrany:

*que çell sab de la maça
qui n'es estat ferits*

(vs. 4-5)

La mateixa dita serà adduïda per Jaume Roig, en idèntic context: «Bé sap de maça / qui n'és ferit» (vs. 382-383 de l'*Espill*; citem sempre l'ed. de Miquel i Planas).

La idea que només coneix de veritat la dona aquell que n'ha estat víctima ja figura a la *Dissuasio Valerii*. Comentant una frase de Cató d'Útica («si no existissen les dones no necessitariem els déus en la vida quotidiana»), Walter Map diu: «*nec quisquam feminarum execratur ludibria nisi lusus, nisi expertus, nisi pene conscius*» ('and no one curses the tricks of women but he who has been tricked, and has tried them and knows the penalty', ed. James, ps. 302-303). El mateix Cerverí repeteix en un proverbi: «La muller al marit fets la torta tener; / cel tem per excarnit qu-a femna pot sauber» (ed. Llabrés, p. 86, n. 1.193).

El tema, per fàcil, devia ser popular. De fet, el *Bisbetó* haurà d'explicar que coneix les dones malgrat ser un xiquet —i no tenir, per tant, edat per haver-ne adquirit experiència (vs. 601-603): «Sapiats que si be-m so fadri / jo-m prenc h a[s]ment / de dones, lur comportament / e lurs maneras» (ed. Farauo, p. 31).

La seqüència següent (vs. 9-30) ens parla de com el saber «de femna» ha portat Cerverí al penediment d'aquesta experiència, i inicia una llarga enumeració de les desgràcies que reporta: causa disgustos i provoca preocupacions (vs. 12-16), hom perd la bona consideració social i és tingut en menys (vs. 17-18), s'hi perden les amistats i es guanyen enemistats (vs. 19-20), hom s'aparta de Déu (vs. 21 i 27-28), s'arruïna (v. 22), perd seny i saviesa (v. 23) i els sentits (v. 24).⁷ És un temerari

7. Sobre la pèrdua dels sentits pel contacte amb la dona, Cerverí hi tornarà al *Mig vers car e vil* (ed. RIQUER, p. 282): al seu inici invoca un llibre que recomana fugir de la «vil femna», «que-l veser tol, e-l ausir, e-l parlar» (v. 3); és a dir, aquesta mena de dones trastornen els sentits. El mínvament sensorial ací atribuït

qui vol estimar la dona vil (vs. 25-26), i per ella perd tot el bé que pogués haver fet (vs. 29-30). Totes les idees que Cerverí hi apunta brevíssimament apareixen desenvolupades extensament a la *reprobatio amoris* que tanca el *De amore*.⁸

Vs. 31-99. A partir d'ara, l'exposició es va centrant explícitament en els problemes que la dona causa al servidor enamorat, que és la riota de tots (vs. 31-32): el qui més la serveix i l'estima⁹ més aviat la perdrà, perquè ella ja n'està buscant un altre que li proporcione major plaer (vs. 33-38) (cf. *Espill*, vs. 561-562: «Qui més bé-ls fa / pigós les ha». Roig es refereix als marits, no als enamorats, però la circumstància és idèntica).

Cerverí continuarà desenvolupant la idea a partir del vers 52, però ara introdueix un incís (vs. 39-51) per insistir en les generalitats de l'inici: perdre una cosa perjudicial és un guany (vs. 39-44), i la dona vil no pot ser més nociva, ja que fa desgraciats a tots, clergues i laics, nobles i reis, segons diuen llibres i savis:

*qu'eu ay libres ausits,
e mans homs savis dits,
e latis e abraychs*
(vs. 45-47).

a les dones, generalment es considerava una conseqüència de la luxúria, de l'abús de les energies sexuals. Així ho creien la medicina medieval i els moralistes, i així ho recull, per exemple, Innocenci III a *De miseria humanae conditionis*, part 2, cap. 23, l. 14 i ss.: «*Hec [luxuria] vires enervat, sensus diminuit, dies consumit, opes effundit.*» El *De amore* mateix desenvolupa en detall el tema del debilitament del cos: «*Nam ex amore et Veneris opere corpora debilitantur humana...*» (ed. CREIXELL, ps. 388-391). Tot el paràgraf és dedicat a explicar les causes d'aquest debilitament. Probablement Cerverí hi vol indicar que les dones perverses indueixen a la concupiscència desenfrenada i, per tant, consumeixen el qui les estima.

8. Ed. CREIXELL: preocupacions, ps. 376-377; substitució d'amics per enemics, ps. 370-371; pecat - apartament de Déu, ps. 376-377 i 382-383; pèrdua de la consideració social, ps. 380-381; ruïna, ps. 374-377; debilitament corporal, ps. 388-391; follia (obsessió amorosa), ps. 372-375.

9. Crec encertada, pel context, la consideració de Coromines (p. 41, nota 25): *serv'* és ací 'serveix' més que no 'conserva', per bé que Cerverí juga sens dubte amb l'aparent paradoxa que crea l'homonímia respecte al vers següent.

Queda un poc ambigu si el predicat *llatins i hebreus* es refereix a *savis* o a *llibres*. La traducció de Riquer sembla inclinar-se per la primera possibilitat, que a la vegada pot incloure l'altra. Com que Coromines capgira l'ordre de les dues paraules als versos basant-se en Eiximenis (p. 41, notes 37 —molt discutible, al seu comentari— a 40), sembla preferir *llibres* com a referent d'aquell predicat. En realitat, és possible que Cerverí remetés el predicat a tots dos: els savis llatins, és a dir, els clergues, que inclouen a les seues lliçons i prèdiques la prevenció contra la dona, i també els doctors hebreus, tan misògins com els cristians, que feien exegesis igualment del *Gènesi*, dels *Proverbis* o de l'*Eclesiastès* —els tres textos bíblics en què la dona surt malparada. Aquests podien ser els llibres «*abraychs*» que Cerverí devia conèixer bé; quant als llibres «*latis*» que tractaven aquest tema, n'hi havia munió dins la tradició cristiana, des dels temps de Tertul·lià («*Femina ianua diaboli...*»).

El trobador reprèn el tema que havia tallat al v. 38 (vs. 53-76). En aquesta seqüència per primera vegada l'autor es digna exposar-nos un exemple que justique els estralls que provoquen les dones entre els enamorats. I què fa la dona vil? S'insinua i coqueteja amb tots: parla amb un, en mira un altre,¹⁰ bromeja amb un tercer i, mentrestant, ja

10. Coromines, a partir de la hipòtesi que el vers 56 fos en origen diferent («e guardara a l'autre» per «e l'autre guardara»), prefereix suposar un *guardar vers/a*, intransitiu, 'mirar vers' (en comptes del simple *guardar* transitiu, 'mirar'). Per reforçar la seva teoria, comenta: «És més popi d'una dona coqueta llançar mirades en direcció a l'home que esguardar-lo de fit a fit» (p. 42, nota 47). No hi puc estar d'acord. El descarament en una dona es notava precisament en l'atreuiment de mirar de fit a fit l'home i no a dirigir-li tímides mirades furtives. Cerverí no apunta insinuacions, sinó evidències («E vos haurets ho vist», v. 66). Langlois ens conta el que observa Robert de Blois al seu *Chastoiement des dames*, ap. iv: «*Beaucoup de dames se font blâmer à cause de la façon qu'elles ont de regarder les gens, à peu près comme l'épervier qui fond sur une alouette. Prenez-y garde: les regards sont "messagers d'amour"; les hommes sont prompts à s'y tromper: 145 "Sovant regarder ne devez / nul home, se voz ne l'amez, / par droite amor..."*» (*La vie en France... d'après les moralistes*, p. 196, subratllat meu). És notòria la comparança de la mirada lasciva de la dona amb la de l'esperver sobre la indefensa alosa. Cf. també el blasme del *Breviari d'amor*: «Ab els trop rizen e jogan, / o parlan desonestamen, / o regardan trop fenchamen» (vs. 18.733-5, ed. AZAÏS, p. 109). Eiximenis denuncia aquesta actitud fins i tot en monges (*Ldones*, cap. CLXII: «Com deu hom regir la vista per esquivar desordonats delits», ed. NACCARATO, p. 242). La reprensió del frare menor ens indica precisament que el comportament existia.

està planejant de posar-se en contacte amb un quart, però el servidor que té oficialment no és cap de tots aquests (vs. 53-60).

Marcabré havia fet una il·lustració semblant de la volubilitat femenina a la composició XVIII, vs. 20-21: «*De sai guarda, de lai guigna / sai baiza, de lai rechigna*» (ed. Dejeanne, p. 79). Hi ha també un precedent molt anterior; un antic poema en llatí: «... *quasi in foro pila / ludens datatim dat se et communem facit, / alium tenet, alibi nutat, alibi manus / est occupata, alii (pede) percellit pedem, / alii anulum aspectandum, (isdem) a labris / alium invocat, cumque alio cantat, attamen / alii dat digito literas*».¹¹ Isidor el va citar a les *Etimologies* (I, 25), i per això devia ser ben conegut al segle XIII. El paregut amb el fragment del MB és evident.

Si l'enamorat gosa retraure a la dona la seua actitud, llavors ella ho negarà tot amb plors i juraments, fins i tot quan ell n'ha estat testimoni directe, i acabarà encoleritzant-se amb el pobre adorador, que ho suportarà tot per por que l'abandone per un altre (vs. 61-72). Cf. el grup de petits textos misògins francesos: el *Blasme des fames*: «*De femne ce est la nature / meynz la creez come plus jure*» (ed. Jubinal, NRC, II, p. 330). I el *Chastie-Musart*: «*Car ce que les genz servent XIII ou XIII ou XX, / comment cil i alla et uns autres en vint, / noie ele, tence et jure la mort que Deus sostint, / que c'est orde mençoenge, c'onques ne li avint*» (ed. Meyer, p. 610). Així mateix, Peire Cardenal: «*En jurar de femna no-m fi / ni son sagramen non vuelh ja, / car si-l metias en la ma / per ver dir un maraboti / e per mentir un barbari, / lo barbaris gazanhera*» (Thiolier, *P. satyriques*, p. 270). També citat al *Perillhos tractatz del Breviari d'amor*, on poc abans d'aquests versos es comenta: «*si d'aquo pueis hom las repren, / jurar vos han de mantenen / per totz los sanhs de paradís / que non es ver sso qu'om ne dis / ans son a tort encolpadas...*» (ed. Ricketts, p. 131, vs. 29.648 i ss.).

Cf. també, entre els autors catalans, el Capellà de Bolquera, poema *XIX del *Cançoneret de Ripoll*, vs. 23-24: «un en te, altre-n voldria, / e ab sos fals cembeyls / ço qui veus negaria» (ed. Badia, p. 286). El mateix Cerverí tornarà sobre el comportament de la dona que rebutja la reprensió, a «En mal punh fon creada» (ed. Riquer, p. 301), peça que sembla elaborada a partir d'un comportament femení diguem-ne poc

11. Carlo PASCAL, *Poesia latina medievale* (Catània, Battiato, 1907), p. 182.

honest, i la indignada negació pel repte posterior. Així, el trobador hi comença dient generalitats sobre bondat i maldat en dones i acaba, a la cobla v, associant les idees de còlera i falta de castedat femenines:

*e pus don'azirada
cuy castedatz fruitura;
qu'entre clam e rancura
s'es ab blasme liada*
(vs. 39-42).

Reprenent el tema de l'astuta capacitat d'engany femenina (vs. 73-76), el nostre trobador considera incontestable que la dona siga capaç de fer-vos sostenir un cresol encès a migdia:

*que femna de mig jorn
vos fara-l lum tener*
(vs. 74-75).

La imatge és prou expressiva com perquè pugua ser un refrany o una frase feta, i apareixerà en el mateix context de blasme misogin en Francesc de la Via, el *Sermó del bisbetó* i Jaume Roig, que insisteixen, però, més manifestament en l'aspecte de burla (de presa de pèl) que en el de pur engany: *Libre de fra Bernat*, vs. 1.048-1.053: «Totes són unes, / e fan hom pescar les lunes / ab un crivell; / encar ab fort petit simbell / caure-n laçol; / puy fan tenir hom lo cresol / al mig del dia» (ed. Pacheco, p. 76); i el *Bisbetó*, sobre les monges: «E fan lurs tenir al mig del jorn / lo lumaner» (ed. Faraudo, p. 39, vs. 825-826). A l'*Expill*, vs. 530-531: «sens lum cresol / li fan tenir», s'hi capgira la idea donant-li el mateix significat.

El discurs, lligant amb la idea de la mentida femenina, insisteix en la qüestió avançada als vs. 19-20: l'apartament dels amics, aquesta vegada reforçada pel fet que açò es deu a la seua parleria, que ens recomanarà l'amistat dels que no ho valen (vs. 77-82).

Cerverí intentarà tot seguit explicar la causa d'aquesta maldat (vs. 83-99): ho duen a la natura, perquè, com dirà a continuació, ja la primera dona va causar la perdició d'Adam, i així ha estat sempre al llarg de la història, segons que ho mostren els escrits («*la letra o despon*», v. 92), quan els herois més savis, poderosos, rics, castos, forts

n'han estat víctimes. Els exemples proposats per Cerverí són els de David, Salomó, Lot, Samsó i Tristany: quatre noms de l'Antic Testament i un de medieval.

L'autor tornarà al tema de la *natura* perversa que ve de la primera dona a la composició ja esmentada, «En mal punh fon creada» (p. 303), a la segona cobla, on es comenta que la bona dona és estimada molt

*quan ja contra natura,
so don es mais prezada
quar de valh ven l'errada*
(vs. 16-19)

Les errades femenines vénen de lluny (d'Eva); elles, doncs, ho porten en la natura, i per tant l'han de vèncer —anar *contra natura*— per comportar-se bé.

La idea que la malignitat femenina és natural s'aprofita a molts textos burlescos. Així diu la ironia de l'Évangile *as fames*: «Femme quant el fait bien c'est reson et droiture: / se c'elle est pute et fole ce n'est que sa nature» (ed. Jubinal, JT, p. 32). I el *Chastie-Musart*: «Feme, s'ele fait mal, fait bien que faire doit» (ed. Jubinal, OCR, III, p. 385).

Eva és la favorita en les enumeracions medievals de dones malignes; un prototipus primigeni femení utilitzat per demostrar, com en aquests versos, que el poder d'inducció al mal el porten les dones a la sang, a la natura, ja que s'ha manifestat des de sempre. Com a conseqüència, Adam sol aparèixer a la literatura medieval com un infeliç —sense els atributs de saviesa, riquesa, força, que tenen els altres personatges de l'antiga llei—, el pecat del qual va ser bàsicament, en aquests contextos, haver-se deixat guiar pel consell de la seua muller, més que no haver desobeït Déu.

El tema de l'enumeració de víctimes il·lustres de la dona és ben antic (ja figura a l'*Adversus Jovinianum*, atribuït a sant Jeroni), i es donava pertot, però fonamentalment a la literatura religiosa llatina dels *contemptus mundi*, que citen únicament personatges bíblics. Els casos més sovint adduïts són els de Salomó i Samsó: el savi i el guerrer. A David se'l sol citar per l'episodi en què, per l'amor de Betsabè, féu matar Uries. Quant a Lot, assaltat sexualment per les pròpies filles, aportava

amb la seua història l'inquietant tabú de l'incest. Cerverí torna a Lot en un proverbi: «*Lot cant fo embriachs ab sa filla pequet: / per so de vi no-t pachs, c-ab Lot mans homs n'erret*» (ed. Llabrés, p. 41, n. 557). També als seus *Proverbis* apareixen citats els casos de Salomó, Samsó, Virgili (atribuint a aquest la història d'Aristòtil) i altres: ed. Llabrés, ps. 74-75, ns. 1.025-1.032. Quan el tema passa al debat romànic, se l'enriqueix amb exemples d'herois provinents del món greco-romà i del mateix món medieval, com Tristany, que va morir per la mentida de la seua esposa, Isolda la de les blanques mans.¹² Entre els trobadors, toquen el tema també Marcabré (Tensó, p. VI, ed. Dejeanne, ps. 24 i ss.) i Pau de Bellviure.¹³ L'èxit del tòpic als innumbrables exemples dels segles XIII, XIV i XV indica que el públic devia fruir veient la debilitat humana reflectida en els gran herois.

Vs. 100-150. Cerverí continua: Després d'açò que he exposat, és un estúpid qui pensa que pot dominar les dones (vs. 100-102); no hi ha res més poderós que la seua voluntat, que aconsegueixen realitzar amb els seus enginys (vs. 103-107). Temeu-ne la falsia, l'astúcia i el malvat comportament (108-110). Cf. la *Dissuasio Valerii*: «*Et vix pauca invenies impossibilia mulieri*» ('*And you will find that there are hardly even a few things impossible to woman*'), ed. M. R. James, ps. 310-311. I el refrany castellà: «*La muxer i el oro, lo pueden todo*» (Correas, p. 204).

Hi ha moltes adversitats que es poden combatre i tenen, per tant, remei: foc, aigua, tempestes, malaltia... (vs. 111-136), però en la dona falsa no s'ha trobat ni es podrà trobar sinó mal (vs. 137-140). És tan difícil guardar-se'n com evitar la mort: aquesta la podeu buscar o fugir-ne —és fàcil morir—, i igualment amb les dones (vs. 141-149).

L'associació dona-mort era natural, pel pecat d'Eva, que ens convertí en mortals. Ací, però, Cerverí en vol destacar la inevitabilitat i la magnitud del dany. Cf. el *Chastie-Musart* (ed. Jubinal, OCR, III, p. 384),

12. Sobre el tema dels herois enganyats per les dones, *vid.* Domenico COMPARETTI, *Vergil in the Middle Ages* (Londres, Swan, Sonnenschein & Co., 1895), ps. 325 i ss.

13. Citat per Manuel MILÀ I FONTANALS, *Obras*, vol. II, *De los trovadores en España*, edició de C. MARTÍNEZ i F. R. MANRIQUE (Barcelona, CSIC, 1966), p. 409, nota 2.

vs. 51-52: «*qui en amer les dames s'acostume et s'amort, / bien porchace sa honte, son domaige et sa mort*», i el *Blâme des femmes*: «*ki femme [...] ou femme creit / sa mort brace et sa mort beit*» (ed. Meyer, p. 339).

Vs. 151-184. Les males accions de les vils perjudiquen la reputació de les dames «honrrades» que, per extensió, també són menyspreades. Però, al contrari, a causa de l'abundància de les dolentes, hom ha d'apreciar aquelles molt més, ja que —diu Cerverí citant Perdigon— el bé millora al costat del mal, i el mal empitjora al costat del bé; per això no hi ha res pitjor que la dona dolenta, i la bona és més preada que cap altra cosa:

*E tot axi con es
femna pus vil que res
can es avols, la bona
porta de prets corona
sobre tot'altra re*

(vs. 169-173)

Idea també present en aquest proverbi de Cerverí: «*La causa pus malvada del mon, e la mays bona / es femna be usada, o quan a mal se dona*» (ed. Llabrés, p. 75, n. 1.033).

A l'edat mitjana va nàixer una matisació a l'adagi antic *Femina nulla bona*. Aquesta afegia, amb variants: ... *sed, si bona, digna corona* (Walther, *Proverbia*, II-2, ps. 72-73). Es tracta justament de la idea que dóna Cerverí a tot aquest paràgraf de disculpa davant les bones dones —idea que reprendrà als versos d'«En mal punh fon creada». El motiu de la corona no ha estat escollit, doncs, per atzar.

Això ha de ser així «*per rayso natural*» (v. 175), diu el trobador, que insisteix en la idea de contrast entre un model i l'altre: la bona es preocupa d'honrar tots els seus «amichs» (¿té aquest mot el sentit d'«enamorats?»), mentre que la dolenta només vol escarnir.

El primer parlament de Cerverí ha acabat, com era ben freqüent als textos misògins, amb l'excusació final de les dones bones, que no perden mèrit, ans el guanyen, per aquests blasmes a les dolentes.

Peire Cardenal (ed. Lavaud, ps. 18-19), al poema III, vs. 37 i ss.,

estrofa v, diu que les dones fan cas als descortesos, i fan patir els «leials amanz», però acaba amb la disculpa: «*Ieu dic las qu'eu sei: de las falsas vos dic uèi.*» Als textos satírics, la disculpa no és tan general, però s'hi dóna també. El mateix *Chastie-Musart* ho fa a la part final (Jubinal, OCR, III, p. 392), vs. 309 i ss.: «*Ne l'font pas totes teles, ne il n'est pas mestiers; / ainz en i a qui ont cuers loiax et entiers, / et servent lor seignors de gré et volantiers...*»

b) *Rèplica d'una segona veu*

Vs. 185-218. Acabada la seua intervenció, Cerverí suposa una reacció de part de l'audiència; reacció per a la qual ens havia preparat des del primer vers («*Ascout qui vol ausir*»):

*E podets dir pus leu
contr'el xastiar meu*

(vs. 185-186)

És lògic que precedint aquest parell de versos se supose una petita pausa de descans, com fa Riquer a la seua edició. Es tracta d'una inversió en la perspectiva, posada per Cerverí en boca d'un altre —o d'uns altres—; en realitat, qui puga ser aqueix altre és una qüestió que al trobador no l'importa. Es tracta d'una veu alternativa que podria pertànyer a qualsevol de la seua audiència. Ara bé, l'interlocutor que Cerverí es crea sap raonar, argumentar d'una manera lògica, escolàstica, i fins i tot es permet donar-ne alguna lliçó al trobador (vs. 219-220). La veu que refuta el nostre trobador és, doncs, la d'algun esperit cortès, sense més determinació. La reprensió d'aquest interlocutor és ordenada, metòdica, i comença contrastant per ordre l'exposició de Cerverí.

Com que el trobador havia començat la intervenció alludint a la seua experiència, amarga, de les dones (vs. 2-10), l'interlocutor li recorda que ell, Cerverí, no sempre ho veié així i que hi hagué un temps que l'amor li proporcionà «*gran dousor*»; aleshores les seues composicions el lloaven (vs. 187-192). Ara malldiu de les dones (havia explicat com degradaven l'individu), però sap bé que elles dignifiquen: fan rics els

més pobres, amables els feréstecs,¹⁴ els covards, valents, etc.: elles fan comportar-se amb cortesia i evitar la vilania (vs. 193-204), per elles es despèn, i es fan corts, festeigs i presents, guerres i torneigs, i es porten bells arnesos (vs. 205-208).¹⁵ És a dir —sembla donar entenent—, gràcies a les dones la vida és bonica, entretinguda i excitant.

La dignificació que la dama opera en l'enamorat era una premissa importantíssima per als trobadors; ho assenyalava, entre molts d'altres, Guillem de Cabestany:

*Quar dompnas fan valer ades
los desvalens e-ls fels engres;
que tals es franc et agradius
que si ja dompna non ames
vas tot lo mon fora esquius;
qu'ieu-n suy als pros plus humilius
e plus orgulos al savays.*

(«Ar vey qu'em vengut als jorns loncs», 213, 3; vs. 43-49).

El tema no podia faltar, a més, en obres d'específica defensa femenina en aquesta primera època: al *Plaidoyer en faveur des femmes* (ed. Meyer, p. 502), vs. 61-72: «... *hardis en devient mains covars / et largues qui seut iestre escars, / Maint[e] joie en est demenée, / et mainte guere racordée; / mains vilains rudes et despiers / devient pour les dames apiers...*». Encara més, el *Bien des fames* (Jubinal, JT, ps. 84-86): «*Quar nous véons poi avenir / cortoisie, se n'est par fames. / Bien sai que por l'amor des dames / devient li vilains cortois [...] / fame si*

14. Sembla correcta la puntualització de Coromines en la seua edició, al mot «enichs» (p. 48, nota 155).

15. La traducció d'aquests versos és summament delicada. Segons el matís que s'hi doni, hom justifica les dones o bé, al contrari, les acusa. No seria estrany que Cerverí fos conscient de la facilitat amb què es podia capgirar l'argument (ell les acusarà de causar la guerra en la segona intervenció, v. 377), i que hi hagués un punt d'ironia en posar en boca del defensor aquesta exposició. En qualsevol cas, romandria com a segona intenció; la comprensió primera havia de ser favorable. Per això no sembla encertat el matís que hi veu Coromines (p. 49, nota 167): «I fan gastar en reunions, menjars i presents, susciten guerres...», que és una clara acusació més que no una defensa. Riquer resulta més neutral (p. 336): «... y ocasionan lujos, cortes, festejos y presentes, guerras y torneos, y que se luzcan hermosos arneses».

fet simples et dous / cels qui mult son fel et estous [...] / qu'ele fet les coars hardis [...] / devienient large li aver [...] / si fet fère chevaleries, / et les beles joustes furnies. / Fame si fet lances brisier, / et les granz tornois commencier [...] / Fame si fet à mienuit, / les bachelers plains de déduit, / aler aus festes et aus veilles.» Malgrat que al MB es donen altres arguments a favor de la dona, aquest (rebatut, però, a la segona intervenció de Cerverí) serà el que es considere definitiu a la darrera part de l'obra.

Tant de bo, continua el defensor, Déu no permetés que ningú parlàs o actuàs malament contra les dones (vs. 209-212). Que per què? «*Car Déus hi vench*» (v. 213): perquè Déu vingué (al món) *en una dona*;¹⁶ aquesta raó és tan bona que no crec que ningú me la pugua llevar, per sumes ni per parts, per molt que sàpiga d'arts (vs. 214-218).

El petit document del segle XIV que és conservat al ms. Gg 1.1 de Cambridge (Meyer, *Rom*, VI, 1877, p. 501, i xv, 1886, p. 321) —no a les *Etimologies*, com citava Riquer (ed., p. 340, nota)— n'inclou la idea entre les cinc raons teològiques que exposa per les quals les dones són preferides (per Déu) als homes: «*Mulier preferetur viro, scilicet: [...] In conceptione. Quia mulier concepit Deum, quod homo non potuit.*» La idea es farà summament popular, ja que fa referència a Maria, i no falta quasi mai als textos de defensa femenina. Albertano da Brescia, al seu *Liber de consolatione et de consilio* (ed. Sundby, p. 14) fa replicar així a Prudència contra Melibeu: «*nam si nulla bona mulire inveniretur, Jhesus Christus in muliere venire dedignatus fuisset et carnem humanam de virgine non sumpsisset*» («*e* si neguna fembra no era bona, Jesucrist no dignara de venir en fembra e no fóra encarnat de la Vergen», *Llibre de consolació i de consell*, ed. Sansone, p. 45).

Si al MB no hi ha un major detall d'aquest tema és perquè devia ser ben conegut de tots. Les defenses de la dona d'aquest període les registren ja: el *Plaidoyer en faveur des femmes* (ed. Mayer, p. 502),

16. L'argument està sintàcticament tan comprimit que és difícil de veure. La traducció de Riquer no explicitava quina n'era la raó, perquè considerava la frase «*Car Déus...*» com a temporal i no com a causal. El canvi de puntuació de Coromines (p. 49 i nota 178) és revelador; considera que el «*per què*» previ és una interrogació que fa Cerverí tallant el discurs de l'altra veu. Si és el trobador o el mateix interlocutor qui s'interroga poc importa: la qüestió a destacar és que en un mateix vers es donen interrogació i resposta.

vs. 89 i ss.: «*Aprìès, quant Dieu vint a plassir / qu'il vout por nous hom devenir, / sans oeuvre d'oume, purement, / nasqui de feme, voirement*»; la *Bounté des femmes* (ed. Meyer, p. 319), v. 172: «*De feme feseit Dieu sa mere, / ne fist pas de home sun pere; / e dunc devom plus obeier / femme par droit e bien server...*»; el *Bien des fames* (Jubinal, JT, p. 83): «*Quar il n'est en cest mont nus hom, / por que il ait sens ne réson, / ne doie honor porter à fame, / por l'onor à la haute dame / que Jhésu-Crist tant d'onor fist / que desus les angles l'assist.*» Fins i tot l'autor del *Chastie-Musart* n'addueix la qüestió per «perdonar» les dones al final del seu blasme (Jubinal, OCR, III, p. 392), vs. 324-328: «*Feme est mult haute chose [...] / bien le vos mostre Diez quant il daigna descendre / en la virge Marie et char i daigna penre.*»

En altres composicions Cerverí continuarà mostrant la devoció a Maria, principalment a la *Canço de madona santa Maria* i a la famosa *Alba*.

Vs. 219-306. El defensor està tan satisfet per la raó de l'encarnació, incontestable, que continua fent veure a Cerverí la mala exposició dels seus arguments: hom ha d'argüir raons per les quals no puga ser censurat (vs. 219-220):

*E vos prendets raso
don enamich vos so
tuit li fi amador,
car disets gran follor
e so don hom no-us cre*
(vs. 221-225)

A banda, doncs, de buscar-vos l'antipatia dels enamorats, ningú no us creurà.

Déu va fer les dones imprescindibles, com els elements (vs. 226-230). A propòsit d'aquesta referència, l'interlocutor de Cerverí s'esplaia a detallar la necessitat de l'existència dels elements (vs. 231-248), i en especial de la terra, mare de tots, que ens fa per tant germans (vs. 249-254). Uns germans molt malavinguts; alguns de bons, però molts més de dolents, cosa que ve pel mal exemple dels «*princeps majors*» (vs. 255-278); si aquests no fessen mal i visqueren «*sens peccat*», els imitaria el poble, el qual ara s'excusa en el fet que els mals costums els tenen

també els seus superiors. Però segur que no es matarien, si ho fes el seu rei (279-289).

Cerverí, evidentment, ha perdut el rumb, en aquestes altures, després d'un incís de 59 versos —que ens fa preguntar-nos si hi hauria una segona raó per redactar la peça. Ha de reprendre'n el fil amb aquestes paraules:

*Tornem a la rayso
c'aviem començada
(vs. 290-291)*

I aquesta raó era el valor que els homes donen a la terra. Doncs bé, Cerverí: tu saps ja que, si no existís la dona, tot s'hauria perdut; llavors, «*per dreyt conegut*», la dona val més que res (vs. 296-301). I, a més, se li concedí major honor que a l'home: aquest fou fet de terra, i la dona no (vs. 302-306).

L'ambigua explicació que les dones són el que val més pot remetre a dues causes: la primera, que sense elles no existiria el món que coneixem (perquè fan nàixer els homes). Com diu la *Bounté des femmes* (ed. Meyer, p. 319), vs. 162163: «*Fruit ne poet sanz l'arbre crestre, / sanz femme ne put nul neestre.*» La segona causa possible es basaria en el fet que la paraula emprada és «perdut», i seria aquesta: una dona *salvà* el nostre món, la humanitat, en acceptar ser mare de Déu: «*Desprisonés sumes nous par li; qe femme porta le raunçoun / qe nous reint de enfernal prisoun*» (*Bounté, ibid.*, p. 317, vs. 51-53). La idea té antiga tradició en la patristica cristiana. M'incline més aviat per aquesta darre-ra possibilitat; així podem llegir-la com a prefiguració del contrast Maria-Eva que desenvoluparà Cerverí a la rèplica.

Quant a la formació fang/carn, es tracta d'un altre dels arguments teològics en favor de la superioritat femenina que apareixen registrats al ms. Gg 1.1 de Cambridge (Meyer, *Rom*, xv, p. 321): «*Mulier preferetur viro, scilicet: Materia. Quia Adam factus de limo terre, Eva de costa Ade.*» Meyer (*ibid*) assenyala la presència d'aquest argument en altres textos: «*dans Robert de Blois (1.1), dans le commentaire de Francesco da Barberino, où se lit cette sentence, attribuée a la comtesse de Die, que la femme est plus noble que l'homme* "quoniam vir de humo et terra lutosa creatus seu formatus extiterit, femina vero de nobilissima

costa humana jam mundificata Dei presidio, quod ex utriusque manus lavatione probabat".» Així mateix apareix l'argument a la *Bounté des femmes* (ed. Meyer, p. 317), vs. 58 i ss.: «*Que Dieu ad fet plus grant honur / e mustré greignur amur / a femme par sa curtaisie / qe a home que soit en vie [...] / si fist Adam, e Eve de un os; / os saunz char en sei est pure, / seec e nette, redde e dure; / os est blaunche come flour de may. / E Adam qe su fet de tay, / de vile tere, ceo dist l'escrit; / comment purroit estre parfit / chose fet de purreture?...*»

Novament es produeix un incís en l'exposició (vs. 307-327) en el qual sembla haver-hi una discussió entre la segona veu i Cerverí (els editors no coincideixen a l'hora de delimitar les paraules de l'un i de l'altre). Aquell reprèn el trobador perquè sap que, malgrat el que defensa Cerverí, no seguirà els seus consells, així com fan els clergues, que recomanen fer el que diuen però no imitar les seues obres; més valdria que predicassen amb l'exemple.

El defensor aporta una darrera raó: la dona és com el diamant. Que és caríssima d'aconseguir ho mostra el fet que hom és capaç de donar-ho tot per tenir-la (vs. 328-333).¹⁷

Per ella es travessa la mar,¹⁸ i així com l'imant atrau l'acer, les dones et fan anar allà on siguen: si un home fos a Roma i la seua estimada a

17. No s'hi veu motiu per a la rectificació de Coromines (p. 56), v. 330, de *diaman* en *d'aziman*. El fet que l'*imant* aparega més avall (v. 337) no té per què descartar la imatge del diamant. No és tan insòlita la comparança de la dona amb les pedres precioses (cf. Albertano DA BRESCIA, *Liber* [ed. SUNDBY, p. 18]: «*Tertia vero ratio ad hoc inducitur, quia mulier melior est auro et lapide pretioso et etiam ipso sensu, et ejus sensus acutior est et alios exsuperat, quare pre versus dici consuevit: "Quid melius auro? Jaspis. / Quid jaspide? Sensus. Quid sensu? Mulier. / Quid muliere, Nihil"*») («Encara demostra hom la terça rahon: que bona fembra és meylor que aur ne péra preciosa, e encara que seyn; e-l seu seny és pus prim e sobremunta los altres. Per què I vers és qui diu: "Meylor cosa és jaspis que aur, e seny que jaspis, e fembra que seyn, mas res no és meylor que fembra"», ed. SANSONE, p. 49). Segons SUNDBY (*ibid.*), la referència es troba en el *Graecismus* d'Ebrardus Bethuniensis, però el referent a aquest és *Deus* i no *mulier*. Que aquesta dita no era coneguda pel traductor català ho testimonia el fet que l'adaptador no tradueix literalment: «com se sol dir», sinó que es limita a donar notícia que existeix aquest vers.

18. Podria tractar-se d'una referència —molt velada— a l'ovidiana història de Leandre i Hero. Aquell travessava nedant cada nit l'Hellespont per veure la seua amiga.

Compostella, a ell no li semblaria llarg el camí, i l'anada li passaria com un descans (vs. 334-346). Per això, si hom ho pensa, diu: «*mays tir' amors que corda*» (vs. 347-348).¹⁹ En canvi, mil homes no l'hi podrien arrossegar (si ella no hi fos) (vs. 349-352). Ací acaba la rèplica del defensor.

c) *Segon parlament de Cerverí*

Vs. 353-380. El trobador reprèn la paraula per defendre's, i ho fa d'una manera més clara i més dura que la primera vegada.

Comença amb aquesta observació: m'heu reprovat amb unes paraules que són veritats a mitges; en canvi, jo no dic mentida ni en una paraula (vs. 353-356).

I retrau una altra variació del tema *Femina nulla bona*: no és que no n'hi haja una bona; és que aquestes bones són rares. S'atreveix fins i tot a establir-ne el percentatge: el 3 % del collectiu femení, aproximadament. Hem de reconèixer que és ben poc, però no tan poc com es pensa al seu contemporani *Roman de la Rose* de Jean de Meun, que comparava la «*prode fame*» amb el cigne negre i el fènix.²⁰ Per cada tres dones lleials, gentils, amables, repartidores de gràcia, n'hi ha cent de deslleials, vils, desconeixents, escarnidores (vs. 357-364).²¹

19. És interessant la puntualització de Coromines a la sintaxi d'aquests versos (ps. 56-57, nota 306). No seria tan absurd, però, que algun trobador hagués emprat ja aquesta imatge. De tota manera, estic d'acord que l'arrel de la idea és popular. Coromines cita el refrany andalús «*Más tiran dos tetas que tres carretas*». En castellà hi ha un testimoni medieval més directe: «*Más tira moça que sogra*» (*Senililoquium*, 1450-1500, ed. de F. NAVARRO SANTÍN, «RABM», x, 1904, p. 256). És una llàstima que Coromines no hi registre un refrany valencià viu encara, tan bròfec com expressiu: «Tira més un pèl de figa que una maroma de barco.» No em cap el menor dubte que, a banda certes variacions lèxiques, la dita és antiquíssima.

20. Versos 8.658 i 8.676, ed. LECOY, vol. II, ps. 14 i 15. La idea del cigne negre és extreta de Juvenal (sàtira VI, 165), i la del fènix, de la *Dissuasio Valerii* (ed. JAMES, p. 292).

21. Els participis *grasides* i *escarnides* no poden tenir ací sentit passiu. Coromines (p. 58, nota 317) fa venir el sentit del darrer mot de l'expressió *donzella escarnida*, «deshonrada (violada)». Sembla massa forçat: la paraula, entesa així, podria arribar a significar 'don sense valor' —sense valor de canvi en el mercat feudal del matrimoni—, però de cap manera 'dona malvada'. La senzilla expli-

Si elles fan fer cortesia, despeses generoses, liberalitat, també provoquen la vilania, la traïció, la *maldat*. Si podeu ensenyar-me tres homes que les dones hagen salvat, jo us en mostraré mil de morts (vs. 365-374). A veure si us ve a la memòria un mal, un patiment, una guerra que no haja provocat la dona (vs. 375-380).

Cf. el poema XVIII de Marcabré (ed. Dejeanne, p. 81), estrofa VIII, vs. 43-48: «*Amors es mout de mal avi; / mil homes a mortz ses glavi, / Dieus non fetz tant fort gramavi; / —Escoutatz!— / que tot nesci del pus savi / non fassa, si-l ten al latz.*»; i encara més la variant «Fams ni moltaldatz, ni guerra / no fai tan de mal en terra / quan amors qu'al enguan serra» (*ibid*, p. 84) i la semblança d'aquests versos amb els del MB —en rima, ritme i lèxic— ens fa creure que Cerverí està parafrasejant-hi Marcabré. Cf. el posterior *Libre de fra Bernat*: «Car dones han mesa-n tristor / nostra natura, / axi-u mostra Santa Scriptura, / en moltes parts, / qu-ab lurs falsos engans e arts / molts ne són morts, / e moltes guerres e discorts / ne són partides. / Contar-vos-n'ia infinides, / si yo-m volia» (vs. 928-937, ed. Pacheco, ps. 72-73).

Vs. 381-450. Cerverí passa a rebatre un altre dels arguments profeministes: és cert que Déu va fer Adam de terra, i Eva d'una costella d'Adam. Però, per això mateix, «*rayso fina, bona*» ens diu que, si ella va ser feta del cos d'ell, que era de terra,

*qu'Eva de terra fo,
a ley del companyo
(vs. 393-394)*

Aquest rebatiment, obvi, d'una teoria profeminista tan difosa, no l'he trobat repetit enlloc: és una originalitat del nostre trobador, pel que sembla.

Si Eva no hagués existit, tots seríem feliços; per això podem dir

cació que aquests participis hi tenen sentit actiu no és tan estranya. N'extrac dos exemples de l'*Espil*: «al bell del dia / hira honrada, / alt *cavalcada* / en cossar blanch» (v. 2.232); «la humanal / he paternal / mare *parida*, / verge fon dida» (v. 11.605). En l'actualitat encara en queden alguns exemples; pense's en el sentit d'*agraït* com a adjectiu: 'el que sent o expressa agraïment' (no el que en rep). Així, entenc el significat de *grazides* com 'que plauen', i, el d'*escarnides*, 'que enganyen, que deceben'.

que, si una dona ens ha salvat, una altra ens havia mort (vs. 395-400).

La idea de la dona que ens ha salvat és un probable esment de l'argument dels vs. 297-299, si realment aquells es refereixen a Maria.

Quant al tema que Eva tingué la culpa de la condemnaió de la humanitat, és tan estés que els exemples en serien innumbrables; ens limitarem a assenyalar que l'origen de la idea dins el món cristià ve del mateix sant Pau: «*Et Adam non est seductus; mulier autem seducta in prevaricatione fuit*» (1 Tim 2, 14). Els textos misògins no obliden mai aquesta primària culpa femenina: «*Par feme somes-nos trestuit mis à torment, / feme nos gita fors du disne firmament*» (Chastie-Musart, ed. Jubinal, OCR, III, p. 392, vs. 307-308). Si Eva perdé el gènere humà, ella és la responsable que existesca la mort al món. Això ho expressa Rupert de Deutz, un exegeta del segle XII, i el motiu es generalitzarà: «*non vivorum, sed mortuorum mater esse meruit dicente Deo: Multiplicabo conceptus tuos.*»²² La idea serà desenvolupada per Cerverí a partir del v. 415 i el joc de paraules, que identifica *Eva* amb *mort* (v. 430).

Aquest petit apunt és el pròleg d'un llarg fragment (vs. 401-476) el tema del qual és la responsabilitat femenina pel patiment i la mort de Déu en la redempció (ja que, sense la falta d'Eva, aquella no hauria calgut).

Déu, com el prohò que recupera el que perd, va voler recobrar el món prenent mort (vs. 401-410). Volgué que fos «*per aytal via*» com l'havia perdut, i per la mateixa paraula: *Eva* és com *Ave*, si canviem les lletres de posició (vs. 411-428). *Eva* vol dir 'mort', perquè hom mor en *a* (dient paraules que acaben en *a*): es diu «e va!, e va!», «mal'aventura», o «vida mesquina»; sempre acaba malament:²³ no podem dir *Eva* i que tinga bon final (vs. 429-438).

22. Hrabanus HAACKE (ed.), Ruperti TUITIENSIS, *De Sancta Trinitate et operibus eius*, «Corpus Christianorum continuatio medievalis», vol. XI (Turnholt 1971), cap. 2, p. 258, tom 1.

23. Sembla molt més acordada amb el joc de paraules la versió de Riquer del v. 431: «per c'om trespassa en a» (p. 328; traducció, p. 337: «*porque se muere en a*»), que no la reconstrucció de Coromines, que s'hi entesta a no fer cas de les lliçons dels manuscrits i dóna la següent versió: «per c'om, traspàs con à» («i per això hom, quan hi ha traspàs» = en el moment de morir algú), p. 62 i nota 380. En canvi, és clarificadora, quant al vers 436, l'anàlisi que en fa Coromines (p. 63

En canvi, *Ave* sempre acaba bé. *Ave* significa 'Deus te sal'; per tant, *Ave* vol dir 'salvació', i això per quatre motius: *Ave* serveix per saludar; «Deus te sal» (= *Ave*), per salvar; *a, ve!* el que ens porta la salvació i la salut; i *avé* (convé) que ens salvem per aquesta paraula (vs. 439-450).

L'etimologia del mot *Eva* havia estat estudiada per Isidor: «*Eva interpretatur "vita", sive "calamitas", sive "vae". "Vita", quia origo fuit nascendi; "calamitas" et "vae", quia praevaricatione causa extiti moriendi. A cadendo enim nomen sumpsit "calamitas". Alii autem dicunt: Ob hoc Eva vita et calamitas appellata, quia saepe mulier viro causa salutis est, saepe calamitatis et mortis, quod est vae.*» (Etymologiae, VII, VI, 5-6), i així va ser citada a l'edat mitjana. Innocenci III, en el pas del segle XII al XIII, ho recorda i matisa: «*Quid est, igitur, Eva? Utrum dolentis est interieccio, doloris exprimens magnitudinem. Hinc enim ante peccatum virago, post peccatum Eva, meruit appellari, ex quo sibi dictum audivit: "In dolore paries"*» (De miseria humanae conditionis, primera part, cap. 6). Respecte a la combinació o al capgirament d'*Eva* en *Ave*, també sembla ser antiquíssim. Adalbert Daniel diu que aquest joc de paraules és usual des dels temps de sant Ireneu: «*Mariae cum Eva comparatio iam ab Ireanei temporibus est notissima. Postea versabantur poetae in mystica vocum Eva et Ave permutatione et affinitate. Narrat Clichtovaeus, alios eo processisse audaciae, ut in voce ave a existimarent a privativum, ve pro Graecorum ouai vel Latinorum vae venditarent*» (Thesaurus Hymnologicus, Lipsiae, 1841-56, tom 1, ps. 205-206). Igualment, el joc va passar als himnes eclesiàstics: el *Fulget dies specialis* diu a l'estrofa III: «*Caro verbo tam suave / fit non viri semine, / et ex Eva format Ave / Evae verso nomine.*» Així mateix, l'*Ave maris stella*: «*Sumens illud Ave / Gabrielis ore, / funda nos in pace / mutans Hevae nomen.*»²⁴ També el trobem a la literatura medieval en llatí, que recull versos com aquest: «*Eva, tuum nomen dic retro! fiet Ave*» (Walther,

i nota 383): «totor'en mal s'afina» («sempre fa mal cap» = acaba malament). La llició de Riquer no resultava clara: «tot or en mal s'afina», p. 328 (= «todo acaba mal»). Ara bé, considere el vers lligat pel sentit als dos que el segueixen («qu'Eva no podets dir / qu'en be pusca fenir») més que no a l'expressió del vers anterior (com fa Coromines). El que sempre acaba malament, llavors, és el nom d'*Eva*, i no la vida de l'home —que podia tenir l'esperança de gaudir d'una bona mort.

24. Vid. Erasmo BUCETA, *Sobre una paronomasia en Gonzalo de Berceo*, «RFE», VIII (1921), ps. 63-64.

Proverbia, II/1, n. 8.213). Naturalment, el joc de paraules passà molt prompte ja a les literatures en romanç: «*Le nom Eve fu tost turné / qe de Eve fist l'angle Ave*» (*Bounté des femmes*, ed. Meyer, p. 317). «*Ja n'ëussons paine se Eve / n'ëust ou just devés mors; [...] / Mainte dolor commence en E, / fols, entendez bien que sanz E / ne puet estre nommée Evain, / en cest mont somme par E vain*» (*La Sénéfiance de l'ABC*, Jubinal, CD, II, p. 277). També el rei de Castella Alfons X el Savi, de qui Cerverí coneixia les *Cantigas*, registra el tema: «*Entre Ave Eva / gran departiment'á. / Ca Eva nos tolleu / o Parays' e Deus / Ave nos y meteu; / porend'amigos meus, / entre Ave Eva / gran departiment'á...*» (García Solalinde, ed., p. 33; altres exemples semblants a les *Cantigas*, 270 i 320). Cerverí també sucumbeix al joc de paraules, però dins d'aquest no explota l'aspecte iniciat amb Pere Comestor (*Historia scolastica*, PL, CXCVIII, cap. 18, 1.070-1.071), que fa derivar de la paraula *Eva* el tipus de plor del xiquet quan naix: si és baró, crida *a*; si és femella, *e*: «*Omnes dicent e vel a, / quotquot nascuntur ab Eva.*» El nostre trobador sembla preferir una explicació més original (per bé que s'hi palesa el paregut amb el fragment citat de la *Bounté des femmes*). El joc Ave-Eva sol aparèixer a les lloances a Maria, o bé en un context clarament profeminista. És simptomàtic, per això, que Cerverí l'utilitze no per recordar que el mèrit de Maria fa oblidar la falta d'Eva, sinó per tal d'assenyalar que, si calgué la salvació per Ave, és perquè abans pecà Eva.

El món va ser perdut per tres lletres, i fou redimit per tres causes: la Trinitat. Déu vingué a patir la vida mesquina «*qui-l nom d'Eva declina*» (vs. 451-467). Jesucrist va haver de morir per culpa de la dona; no us n'estranyeu si també vosaltres en preneu mal, si no us en guardeu (vs. 468-476).

La culpa d'Eva en la mort de Jesucrist serà recordada per un altre autor català: l'adaptador del *Facet*, vs. 1.641-1.648: «*Garda Eva quants mals bastí [...] / d-on Jesu Christ n'a presa morts / d-on nos e ella ne som storts*» (ed. Faraudo, p. 64).

d) *Parlament d'una tercera veu*

Aquesta petita part (vs. 477-524) només ens interessa indirectament. Cerverí comença simulant la sorpresa dels qui no el coneixen, que pregunten qui és aquest que maldiu de les dones. Els *repres* contestaran que no és més que un joglar descortès. En canvi, els cortesos el defendran: sí, joglar, si joglaria és acompanyar els bons, dir coses agradables amb bona música, dir veritats i reprendre els malvats. És «joglar» perquè no vol la companyia dels dolents. Si reprèn els seus amics és perquè se'ls serveix millor fent-los veure el que fan malament. Els *conexens* saben com retribuir-li-ho, i llavors no necessita captar. Citant Gui d'Uissel, es diu que és tan propi de la cortesia fer enutjar els envejosos com obeir els complaents.

Aquesta lloa del mateix Cerverí defenen la seua posició davant la vida, la seua diguem-ne ètica professional, sembla tenir per objecte dins de la peça afirmar el seu caràcter *just*, i així reforçar l'autoritat dels seus judicis sobre les dones, ja que obeirien a una motivació d'estricta equanimitat.

e) *Tercer parlament de Cerverí*

Vs. 525-542. El trobador reprèn la primera persona per dirigir-se a Jaume I; prega al rei d'Aragó, que té tant de seny, cavalleria i cortesia, que si «en est escrit» ha dit malament alguna cosa, que li ho esmene, ja que el savi ha d'ensenyar l'ignorant.

Ací acaba la petició, i el que apareix a continuació és un comentari sobre la contestació del rei. Sembla el resultat de la consulta que acaba de fer el trobador. Podria, doncs, haver estat escrit en un segon temps; això significaria que la primera redacció del poema finalitzaria ací, com intentarem fer veure.

Vs. 543-596. Continua el text amb una repetició de lloances al rei que ha conquistat tants regnes (vs. 543-566). Bo, savi i cortès, no necessita assessorament per prendre decisions, i diu amb bon seny que la raó segona ha de vèncer la primera i la darrera (vs. 567-578). Jaume I dóna en aquests versos el seu veredict, i ho fa inclinant-se per la postura

contrària a Cerverí (la de la segona veu): aquest es veu obligat a rectificar.²⁵

El motiu pel qual el rei opta per la segona argumentació és la seua conformitat amb la idea que l'home sense les dames no pot ser hàbil ni cortès, i els que en una cort demostren ser amables i tenir valor ho fan per amor: *fin'amors* és un foc que s'aviva i pel qual hom guanya *prets* (vs. 579-588). Així ho mostra el fet que el mateix rei, en un temps, temia dir o consentir vilanies, perquè la seua dama podia saber-ho:

*que sa dona l'ausis,
e c'om l'anes retrayre
lo mal en son repayre*
(vs. 594-596)²⁶

25. Sembla molt encertada l'opinió de Coromines (ps. 72-73, notes 486-491) que l'oració completiva dels vs. 576-578 és regida pel verb *dits* (referit al rei) del v. 575, aclariment amb el qual entenem que el rei ha emès el seu definitiu dictamen en la controvèrsia sobre les dones. El que resulta inacceptable és la interpretació aventurada que en fa l'erudit, del fragment. Coromines creu que el rei diu «en el fons, que val més consell de dona que consell de cort». Per molt boig d'amor que es pogués haver tornat Jaume I, la discreció més elemental li vedaria de propugnar públicament el consell de les dones en afers importants. Com a dada indicativa, cap de les defenses profeministes de l'edat mitjana no va intentar demostrar mai la idea que la intel·ligència de la dona era igual que la de l'home. Per contra, els advertiments contra la possible influència de l'esposa o l'amant sobre el mascle són la cançó més usual (no es pot oblidar què li ocorregué a Adam per seguir el consell d'Eva), i açò no ho poden rebatre directament ni tan sols els defensors de la dona. És cert que el contemporani de Cerverí, Albertano da Brescia, al seu *Liber de consolatione*, defengué la validesa del consell que una esposa pot donar al marit, però era aquest el qui havia de jutjar en darrera instància si valia la pena de seguir-lo, a més de confrontar-lo amb altres opinions; Albertano, a més, ho declarava per boca d'una dona (Prudència), no com a consell directe de l'autor. Coromines interpreta els vs. 576-578 de la següent manera: «"La raó segona": o sigui la que dóna la dona aconsellant el marit, que ha donat la primera raó. La raó darrera és la que donaria la cort dels consellers: "cossells d'acort", v. 575, "acort d'autres gens". v. 569.» És molt més senzill suposar que les tres raons alludides són les argumentacions sobre la dona que hem anat llegint: la primera i la tercera, misògines defenses per Cerverí; la segona, profeminista, que prefereix el rei, defensa pel seu interlocutor (el que hem dit "segona veu»).

26. Riquer tradueix: «Y de que alguien fuese a contar el mal a su morada»

Vs. 597-641. Cerverí continua testimoniant que el rei havia dit «*rayso d'amor molt bella*»: que enfront del lloc on el cel és més lluent, ell creia que es trobaria la seua dama. Realment (a l'època en què digué això) el rei era un expert en *fin'amors*, i encara ho és (vs. 596-610).

Per reforçar aquest argument —el del valor que donen les dames—, el rei cità autoritats, reis i emperadors antics i moderns en presència de «frayre Ramon» (de Penyaafort), el dominicà que el confessava (vs. 611-616). El trobador ens explicita que, a la llista de noms que vénen a continuació, n'hi ha alguns «*que ja havets ausits*»: Salomó, Virgili, Homer, Porfiri, David, Plató, Lot, Samsó, Lançolot, Tristany, Perceval, Yvain... Una llista dels grans homes que feren coses memorables gràcies a les dones. Però on hem *ausits* abans bona part d'aquests noms? Es tracta dels infeliços decebutos que Cerverí havia anomenat als vs. 97-99 (David, Salomó, Lot, Samsó i Tristany) per reforçar la idea de la perniciositat de la dona. ¿S'hi pot veure, per molts esforços que es facen, el pobre Lot víctima de l'incest com un *fin'aymador*? I Samsó, o Salomó, o Virgili, exposat a la vergonya pública per una dona? ¿Era tal vegada una manera de fer l'ullet de Cerverí, que no es resignava a rebutjar del tot la tesi que havia mantigut al llarg del MB?

El fragment acaba assenyalant que tots aquests, i altres com el «*bo rey Ricart*» o «*el rey de Castella / qui Alfonso hac nom*» no haguessen tingut tanta fama «*si no aguessen amat*» (vs. 617-641). I, efectivament, això no ho podem negar ni en el cas dels que foren víctimes de la dona.

Vs. 642-694. Ens apropem al final i el trobador arriba a la conclusió: un home sense amor és més pesat que el plom, i més foll i esquiú que un grifó. Tots els béns —i els mals, afegeix— del món vénen de

(p. 339), és a dir, a casa de la seua dama. Coromines ho interpreta de manera diferent: «algú de la seva llar li anés a retreure aquest mal a fora» (p. 74, nota 510); el sentit seria «que la dona de casa seva anés a delatar el seu adulteri (sigui al confessor, o al seu gendre Alfons X de Castella, o a altri)» (*ibid.*, nota 512). No es comprèn en què es basa Coromines per creure que aquest fragment parla de «greus desavinences conjugals sofertes per Jaume I» (*ibid.*, nota 508). El registre contextual porta a creure, ben al contrari, que el temor del rei es dona en relació amb la dama, no davant l'esposa. Com un enamorat cortès més, Jaume I temeria que, en conèixer els seus defalliments, la dama no el tingués en tan alta consideració.

l'amor: valor, amargor, dolçor, mal i bé, servirs i mercès..., i aquesta raó ja és suficient (vs. 642-655).

Cerverí intenta ara justificar el seu canvi d'actitud entre un començament desafiant i un final conciliador, i acut al dit d'«*us nostres savis*»: el començament està en funció de la fi, i no a l'inrevés. El trobador cedeix afegint-hi: la raó la té el bon acabament (la té el rei, la té la veu profeminista), i per aquest «*mor mal comensamens*» (vs. 656-666). Ho reforça recurrent a la irrefutable prova de la Mare de Déu: ja que Santa Maria, amb Déu, ens dona «*gaug tan fi*», seria un error queixar-se de les dames, ja que una dama ha de salvar el món (vs. 667-673). Epíleg: una mena de petita invocació a la Trinitat i a Maria, per tal que perdonen els pecats i donen al rei llarga vida, i després de la mort el paradís (vs. 674-688). Els darrers versos daten el judici de Cerverí (és a dir, l'estrena del MB), el 10 de març de 1271 (segons Riquer, ed., p. 341, nota).

COMENTARIS I CONCLUSIONS

El MB és una obra en què, fonamentalment, se simula un diàleg, o més aviat una *tenso*, entre dos punts de vista enfrontats sobre el tema de com és la dona.

Per defensar les seues posicions, cada un dels diguem-ne personatges hi addueix les justificacions que li convenen:

a) La dona *provoca la perdició* (és com la mort, no hi ha remei) perquè és *inconstant i enganyadora* en l'amor per natura; així ha estat sempre. Excepció: les poques bones, que han de ser molt lloades.

b) La dona *dignifica, per ella es fan coses boniques*. Déu és favorable al sexe femení, ja que nasqué de dona. Elles són imprescindibles per a la vida / Una dona ens salvà a tots. Han estat més honorades: Eva no va ser formada de terra. Són valuosíssimes.

c) Poquíssimes de bones. *Elles causen totes les calamitats*. Eva també fou de terra, i si no hagués existit viuríem feliços: Déu va haver de morir pel pecat d'una dona.

(d) Incís: opinions sobre l'ofici de joglar.

e) Presentació de l'estat de la qüestió al rei. Jaume I dictamina que la raó està de part de l'argumentació b. La dona dignifica; els

homes fan grans gestes i cobren fama per l'amor de les dones. Cerverí ho reconeix.

Si l'obra hagués acabat al vers 542 —primer fragment de la seqüència *e*—, la visió antifeminista hauria eixit triomfant. Recordem que Cerverí, a partir del v. 543, resulta inconseqüent amb tot el raonament anterior, i accepta com a irrefutable l'argument de la dignificació per la dama, que ell mateix havia desmuntat en la seua segona intervenció. Llavors, malgrat les declaracions de sinceritat i justícia insubornables a la seqüència *d*, el trobador es plega al punt de vista reial i fa com que en reconeix la validesa incontestable.²⁷

Si Cerverí hagués sabut de bestreta el veredict del rei Jaume, segurament hauria planificat d'una manera menys contradictòria el *MB*. La conclusió en arribar al v. 542 és una; una altra de contrària, a l'acabament definitiu. Aquesta aparent incongruència és molt més explicable si partíem que la primera redacció de la peça, la que s'exposà com a primícia davant del rei, acabava al vers esmentat. L'estructura hauria estat així clara i estable: Cerverí ha començat expressant uns judicis, que han volgut ser impugnats per un altre, els arguments del qual ell ha rebutjat després. Amb la presentació de la seua actitud com a mesurada i justa, per una tercera veu imparcial, i l'endrega i consulta finals al rei, acabaria l'obra de manera rodona i coherent.

Després, el trobador llegiria o cantaria el *MB* al rei, que donaria el seu veredict. A continuació, Cerverí compondria o improvisaria la part final glossant la sentència reial. De fet, la segona lloança de Jaume I —desmesurada si considerem que acaba de fer-se-li'n una altra immediatament abans— té més sentit si la considerem una represa després de la interrupció entre aqueixa i els versos anteriors.

Si ens hi fixem, a la part final Cerverí no es retracta explícitament: no arriba a dir en cap moment «jo estava enganyat». Tot el més que fa és declarar que l'inici de la composició (el seu blasme) és redimit per la fi. La resta de comentaris en aquesta darrera part, els considera transcripció del que ha dit Jaume I. Només al rei deuríem, doncs, la

27. Era lògic. Cerverí, a «Lo vers d'esguardar» (ed. Riquer, p. 226, estr. III), feia el següent comentari: «Que s'eu totz sen de Salamo dezia, / e'l reys c'a vist un cabirol volar, / tuit dirion —per que'ls ditz deu temer?— / qu'eu mentria e'l reys diria ver».

determinació final en favor de les dames. És clar que la defensa del rei no es pot atribuir a una anacrònica convicció de feminisme, sinó que simplement obeeix al joc cortesà. No podem oblidar que aquest tipus de debat és pur entreteniment.

Altres indicis ens fan sospitar: el de Girona comenta (vs. 642-655) que el no enamorat ignora què és la dolçor, el bé... però *tampoc no coneix l'amargor ni el mal*. Ja hem vist que, a la llista de famosos gràcies a la dona, hi figuren personatges abans identificats com a víctimes d'aquella. Si pensem que l'esmentada actitud obeeix a la ironia, deduirem que el trobador vol indicar de manera velada que continua en la seua creença —com ho demostrarà en altres composicions escrites més tard—, malgrat haver de manifestar el seu acord amb el rei.

Algunes preguntes queden en l'aire, però: hi ha cap motiu particular per què Jaume I defense les dones? I per què Cerverí considera important que el rei ho declaràs davant Ramon de Penyafort? ¿Era un acte de rebellia del monarca respecte als adoctrinaments morals del seu confessor?

Un altre factor se suma a les incògnites: segons notícia de Riquer,²⁸ dos dies després de la data que figura al *MB*, Jaume I concedia a la seua amant la donació de quatre castells. L'erudit es pregunta: «¿Es el *MB* de Cerverí una poesia de circumstancies destinada a celebrar tan magnánima donación del Rey a su amiga?» Recorda també que aquells dies Jaume I residia a València, i suposa acabada en aquesta ciutat la nostra composició. Aquestes qüestions, però, no poden ser contestades per ara.

Llavors, tornem al debat del text per observar-ne el ventall de motius pro i antifeministes. En realitat, són pocs els arguments donats, i a més es desenvolupen entre enumeracions i excursos que poc o no res tenen a veure amb el tema: les penalitats que es curen, els quatre elements i el mal exemple dels «*princeps majors*», la hipocresia dels clergues, l'autolloança de Cerverí i els elogis al rei (en total, prop de dos-cents versos sobre els 694 de la composició). L'acusació diu que la dona causa la perdició, i sols concreta una mica més per mostrar-nos-en una actitud voluble i mentidera en amor. La defensa

28. Martín de Riquer, *Para la cronología del trovador Cerverí*, «Estudios dedicados a Menéndez Pidal», vol. III (Madrid, CSIC, 1952), p. 383.

encara és menys concreta, i es limita a exposar com la dona dignifica el qui l'estima.

¿On són, per exemple, els blames a les robes i als afaits femenins, o a la radical follia femenina, a la caboteria, la luxúria, l'amistat amb el dimoni i altres enormes malvestats? ¿On la lloança de la dona forta, les peculiars defenses teològiques —de les quals a penes en surten un parell—, la companyonia femenina?

Tots aquests temes apareixen als diversos textos contemporanis de Cerverí. El trobador, recordem-ho, no es refereix a la convivència el *Blasme des femmes*, l'*Évangile*, el *Chastie-Musart*; el *Plaidoyer*, la important i extensa *Bounté*, que comparteix tants trets amb el nostre MB... Els títols han aparegut referits contínuament als comentaris de l'estructura argumental del nostre text. Sens dubte Cerverí conceixia una bona part d'aquests, o d'altres de ben semblants que en presentarien poques variacions. Per què, llavors, no n'esgrimeix més arguments?

A la meua manera de veure, tot parteix de la perspectiva que pren Cerverí. El trobador, recordem-ho, no es refereix a la convivència quotidiana amb una esposa, cosa que determinaria un enfocament més dur i més variat quant a motius: el marit la veu cada dia i arribarà a fer un ampli catàleg de les misèries de la dona que té tan a prop. Pensem en Matheolus, el de les *Lamentationes*, o en el marit gelós del *Roman de la Rose*. És quan es passa a caracteritzar la quotidianitat femenina que apareix la major varietat de blames literaris. Aquesta és també la perspectiva moralista del capítol «De las femnas» del *Breviari d'amor*, de la part corresponent al *Livre des manières*, o la de la predicació directa.

En canvi, Cerverí està jutjant les dones —almenys al MB—, com a objectius amorosos, no com a esposes. Les queixes del trobador parteixen d'una perspectiva lírica, i seran, per tant, lamentacions líriques. El que fan pensar els seus blames és això: si les dones són tan perverses, llavors tota la cerimònia de l'amor cortès no és més que una fallàcia. Ara bé, si la *cortezia* és una impostura, llavors el trobador és un hipòcrita. El dilema irresolut del MB és també el dilema vital de Cerverí, trobador d'ofici que ha de complaure els seus nobles patrons component i interpretant cançons d'amor cortès (d'això viu), però que alhora té plenament assolida la nova mentalitat moralista i —emprem

un anacronisme— puritana que l'Església difon des del començament del segle XIII: en tenim la prova no sols a altres versos i cançons anti-feministes de l'autor, ja citats, sinó també —i sobretot— als *Proverbis*, on Cerverí es desmarca totalment del registre trobadoresc en signar-los amb el seu autèntic nom: Guillem de Cervera.

Un altre home de formació trobadoresca —i framenor— plantejarà contemporàniament un debat semblant al de Cerverí: Matfré Ermengaud, al *Perilhos tractatz del Breviari d'amor*. Malgrat que en aquesta obra Matfré ja havia caracteritzat les *femnas* al capítol corresponent —i de manera ben dura, amb una perspectiva pròpia més del frare que no del trobador— (vs. 18.498-869, ps. 100-113, ed. Azaïs, a partir del v. 27.791 (p. 53, ed. Ricketts, vol. v), l'autor inicia una mena d'antologia de fragments de trobadors clàssics, lligats entre ells per un fil argumental: el blasme i la defensa de l'amor (cortès), ambdós per autoritats, del qual deriva el blasme i la defensa de les dames («Aysi parlon li aimador contra las donas», vs. 29.594-30.219 ps. 129-155, *ibid.*). Els enamorats se'n queixen, i Matfré les defèn, triomfant a la fi, com era de suposar; en un cas i en l'altre, es fa recolzar les opinions en citacions de trobadors. També Cerverí n'emprà al *MB*, però només una vegada, de Gui d'Uissel (vs. 522-524). El debat sobre les dames dins el *Perilhos tractatz* ocupa un espai prou semblant al del *MB* (són 625 octosíl·labs davant els 694 hexasíl·labs d'aquest), i els temes en són ben semblants: també els «aimadors», com Cerverí, creuen que la dama és incapaç de sentir amor sincer: és enganyosa, mentidera, voluble, folla i condueix a la perdició. Els exemples que Matfré proposa en defensa d'elles seran també semblants: la dignificació que produeix el seu tracte, bàsicament en observacions diverses que condueixen a aquesta idea. Algunes dones són dolentes, és clar; però n'hi ha moltíssimes de bones, que inspiraren les moltes *cansos* dels trobadors (la proporció és ben contrària als càlculs de Cerverí). Les justificacions teològiques són totalment absents al *Perilhos tractatz*.

Les coincidències i la reiteració dels mateixos pocs motius ens mostren que l'elecció d'arguments en el debat és mediatitzada pel gènere emprat: si, com al cas de Cerverí i Matfré, s'utilitza el registre líric, llavors es bandegen determinats blasmes que hom dirigiria a l'esposa —no a una enamorada— i que pressuposaria una perspectiva d'apropra-

ment quotidià a l'ésser femení, molt diferent del registre líric cortès, que sempre enfoca la dona de lluny.

El *Breviari d'amor* es redactà entre el 1288 i el 1292: uns vint anys després que Cerverí compongués el seu *MB*. El devia conèixer, Matfré? No fóra gens estrany.

Un altre text escrit al segle XIII (el 1246, anterior als dos que hem vist), però a la Itàlia de les ciutats-estat, fou el *Liber de consolatione et de consilio*, d'Albertano da Brescia, jutge i polític. Giuseppe Sansone fa observar que l'autor, que redacta al *Liber* una sèrie de normes morals, no les fonamenta en la patristica cristiana, sinó en textos de clàssics, especialment de Sèneca (ed. *Llibre*, p. 13 i nota 8). Aquestes normes de ben viure són dictades en un marc narratiu per una esposa, Prudència, al seu marit Melibeu. A l'inici del llibre hi ha uns capítols que precedeixen i justifiquen aquests consells. Prudència, que vol refrenar les ànsies de venjança del seu marit —respecte a uns agressors de la família—, li prega que l'escolte, però ell s'hi nega argüint una sèrie d'autoritats que aconsellen no atendre el consell de l'esposa —que sempre és dolent, i intenta així manejar el marit—, ni confiar-li secrets perquè és incapaç de callar. Prudència, fent gala d'una àmplia sapiència —com indica el seu nom—,²⁹ li citarà diversos arguments per rebatre la mala opinió sobre les dones: raons teològiques, la mala sort d'alguns autors (Salomó), que només trobaren dones dolentes, i la mateixa experiència de Melibeu respecte a ella, així com l'enumeració de dones virtuoses i diversos autors que ho afirmen. El marit en quedarà plenament convençut.

La popularitat del *Liber* comença realment amb la seua traducció al francès els anys 1336-37, raó per la qual és difícil que Cerverí l'hagués conegut.

La diferència del *Liber* respecte als dos textos anteriors és notòria i en dona el contrast: la redacció en prosa i en llatí ja determina un enfocament i unes intencions ben diferents. El propòsit d'Albertano és

29. Recordem que a l'edat mitjana la prudència, virtut cardinal, té el sentit de 'coneixement aconseguit a través de l'estudi, de l'ànsia de saber'. Vegeu, per exemple, a la literatura catalana, el capítol XXXIV del *Blanquerna*, «De prudència», o, encara més palesament, al *Libre de Fortuna e Prudència* de Metge, on aquesta figura allegòrica porta com a seguici les set arts liberals i guarirà Bernat de la malaltia de la ignorància.

instruir, a partir d'unes normes de convivència sana, el nou ciutadà, el burgès. En aquesta comunitat urbana les esposes també tenen el seu lloc, i una flexibilitat de criteri respecte a elles pot ser profitosa.

Però fixem-nos en els motius de blasme: el desig de poder femení, la incontinent parleria, la condemna sense excepció... És clar que no coincideixen gaire amb els que s'empren al registre líric, i, en canvi, es troben ben a prop dels de tots aquells *fabliaux*, exemples, apòlegs en què la dona —i especialment la casada— es presenta com l'astúcia i la malícia en persona.³⁰ Com ja hem dit, són més variades i més rudes les acusacions quan es parla de la convivència matrimonial que quan la referència és als desenganys amorosos. Tots els arguments a favor i en contra es troben comprimits al *Liber* en tres breus capítols (IV, V i VI de l'edició catalana de G. Sansone, ps. 42-50).

El *Liber*, el *MB* i el *Perilhos tractat* tenen en comú haver representat al seu interior una discussió al voltant de la dona, amb abrandades opinions en contra i a favor. És cert que al segle XIII hi hagué també moltes altres obres que opinaren sobre aquest afer, però no feren sinó prendre partit per una opció o per una altra, no reproduïren el debat de les dues parts al seu si. En cap de les tres obres no es veu una directa influència religiosa: Cerverí i Matfré citen trobadors; Albertano cita clàssics. S'hi fa notar l'absència directa dels pares de l'Església. A tots tres s'acaba amb la victòria de la defensa (però, en el cas de Cerverí, pels pèls). Si s'hi hagués enfocat el debat des d'un angle explícitament religiós o moralitzant, aquest final no hauria estat possible. En el futur ja no ho serà: pensem, dins el camp català, en *Lo somni* o *l'Espill*.

30. Sobre els contes misògins, cf. l'excel·lent article de M. Jesús LACARRA, *Algunos datos para la historia de la misoginia en la Edad Media*, «Studia in honorem prof. M. de Riquer», vol. I (Barcelona, Quaderns Crema, 1986), ps. 339-361.

EDICIONS ABREUJADES EN CITACIÓ

- Gabriel AZAÏS, *Le «Breviari d'amor» de Matfre Ermengaud* (Besiers-Paris, Societé Archéologique, Scientifique et Littéraire de Béziers, 1862 [vol. I] i 1881 [vol. II]). (Reimpressió: Ginebra, Slatkine, 1977.)
- Lola BADIA, *Poesia catalana del s. XIV. Edició i estudi del «Cançoneret de Ripoll»* (Barcelona, Quaderns Crema, 1983).
- Louis COMBET, Gonzalo CORREAS (eds.), *Vocabulario de refranes y frases proverbiales (1627)* (Bordeus, Féret et Fils, 1967).
- Inés CREIXELL VIDAL-QUADRAS (ed.), Andrea CAPELLANI, *De amore* (ed. bilingüe), «El Festín de Esopo» (Barcelona, Quaderns Crema, 1985).
- J. M. L. DEJEANNE, *Poésies complètes du troubadour Marcabrun*, «Bibliothèque Meridionale», XII (Tolosa, Privat, 1909). (Reimpressió: Nova York, Johnson, 1971).
- Lluís FARAUDO (ed.), *Facet, ço es Libre de corteria*, «Recull de textos catalans antics», III (Barcelona 1912).
- , *Sermó del bisbetó*, «Recull de textos catalans antics», II (Barcelona 1910), ps. 9-41.
- A. GARCÍA SOLALINDE, *Antología de Alfonso X el Sabio*, «Colección Austral» (Madrid, Espasa-Calpe, 1943³).
- M. R. JAMES, *Dissuasio Valerii ad Ruffinum Philosophum ne Uxore Ducat*, dins Walter MAP, *De Nugis Curialium* (Oxford, Clarendon Press, 1983), ps. 288-313.
- Achille JUBINAL (JT) (ed.), *Jongleurs et trouvères* (París 1835).
- , *CD i NRC, Nouveau recueil de contes, dits et fabliaux* (París 1839-1842), 2 vols.
- , *OCR, Oeuvres complètes de Rutebeuf* (París 1874-75), 3 vols.
- Charles-Victor LANGLOIS, *La Vie en France au moyen-âge, de la fin du douzième au milieu du quatorzième siècle, d'après les moralistes du temps* (París, Hachette, 1925).
- R. LAVAUD (ed.), *Poésies complètes du troubadour Peire Cardenal* (Tolosa, Privat, 1957).
- Felix LECOY (ed.), Guillaume DE LORRIS i Jean DE MEUN, *Le Roman de la Rose*, «CFMA», núms. 92-95-98 (París 1979-82), 3 vols.
- Gabriel LLABRÉS, *Proverbis de Guillem de Cervera, a Cançoner dels Comtes d'Urgell* (Barcelona 1906), ps. 1-88.
- PAUL MEYER (ed.), *Plaidoyer en faveur des femmes*, «Romania», VI (1877), ps. 499-503.
- , *Le Chastie-Musart*, «Romania», xv (1886), ps. 603-610.

- , *Le Blâme des femmes*, dins *Manuscrits français de Cambridge* (Gg 1.1), «Romania», xv (1886), p. 339.
- , *La Bounté des femmes*, dins *Manuscrits français de Cambridge* (Gg 1.1), «Romania», xv (1886), ps. 316-320.
- Ramon MIQUEL I PLANAS (ed.), Jaume ROIG, *Spill o libre de consells*, «Biblioteca Catalana» (Barcelona, Ed. Orbis, 1929-50), 2 vols.
- Frank NACCARATO (ed.), Francesc EIXIMENIS, *Lo libre de les dones*, «Biblioteca Torres Amat» (Barcelona, Curial, 1981), 2 vols. (*Ldones*).
- Arseni PACHECO (ed.), Francesc DE LA VIA, *Libre de fra Bernat*, dins *Obres*, vol. II, «Biblioteca Catalana d'Obres Antiques» (Barcelona 1968).
- Peter T. RICKETTS (ed.), *Le «Breviari d'amor» de Matfre Ermengaud*, vol. v (Leiden, Brill, 1976).
- Martí de RIQUER i Lola BADIA (eds.), *Les poesies de Jordi de Sant Jordi, cavaller valencià del segle XV*, «Biblioteca d'Estudis i Investigacions», núm. 7 (València, Tres i Quatre, 1984).
- Giuseppe SANSONE (ed.), Albertano DA BRESCIA, *Llibre de consolació i de consell*, «ENC», núm. 94 (Barcelona, Barcino, 1965).
- Thor SUNDBY (ed.), *Albertani Brixiensis «Liber de Consolatione et de Consilio»* (Londres, Host & filium/Trübner & Co., 1873).
- Suzanne THIOLIER-MEJEAN, *Les Poésies satyriques et morales des troubadours (XII-fin du XIII)* (París, Nizet, 1978) (*Psatyriques*).
- Hans WALTHER, *Proverbia sententiaeque latinitatis Medii Aevi*, II/1 (1963), II/2 (1964), II/7 (1982), II/8 (1983) (Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht) (*Proverbia*).